

PAKOLAISENA SUOMESSA
KOTOUTUMISEN HAASTEET JA NIIDEN YHTEYDET
KOTOUTUMISEN ERI ULOTTUVUUKSIIN

Pasi Penttilä
Kandidaatintutkielma
Sosiaalityö
Yhteiskuntatieteiden
ja filosofian laitos
Humanistis-yhteiskuntatie-
teellinen tiedekunta
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2023

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Yhteiskuntatieteiden ja filosofian
Tekijä Pasi Penttilä	
Työn nimi Pakolaisena Suomessa: kotoutumisen haasteet ja niiden yhteydet kotoutumisen eri ulottuvuuksiin	
Oppiaine Sosiaalityö	Työn tyyppi Kandidaatintutkielma
Aika Kevät 2023	Sivumäärä 40
Ohjaaja Tuomo Kokkonen	
Tiivistelmä <p>Kandidaatintutkielmani tutkii pakolaisten kohtaamia haasteita Suomeen kotoutumisessa ja kuinka ne yhdistyvät kotoutumisen eri ulottuvuuksiin. Kotoutuminen viittaa useisiin eri prosesseihin, joiden kautta maahanmuuttaja sopeutuu uuteen yhteiskuntaan ja löytää oman paikkansa siitä. Kotoutumisen eri osa-alueiden erittelyssä ja määrittelyssä käytin Friedrich Heckmannin mallia kotoutumisen neljästä ulottuvuudesta: rakenteellinen, kulttuurinen, vuorovaikutuksellinen ja identifioiva kotoutuminen.</p> <p>Tutkielman toteutettiin kuvailevana kirjallisuuskatsauksena. Aineistoon valikoitui pakolaisten kotoutumista käsitteleviä artikkeleita vuosilta 2014–2022. Analysoin artikkeleita siten, että tunnistin ensin niistä esiin nousevat kotoutumisen haasteet. Tämän jälkeen tarkastelin näitä haasteita Heckmannin ulottuvuuksien näkökulmasta tunnistaen, mihin eri ulottuvuuksiin ne kytkeytyvät.</p> <p>Aineistosta nousi esiin työllistymisen, kouluttautumisen, kielenosaamisen, ihmissuhteiden, poliittisen osallistumisen ja yhteenkuuluvuuden tunteen kehittymisen haasteita. Vaikka kukin näistä kotoutumisen haasteista liittyy ensisijaisesti yhteen tiettyyn kotoutumisen ulottuvuuteen, hyvin moneen niistä liittyi myös enemmän kuin yksi ulottuvuus. Tutkielman tulokset osoittavat, kuinka kotoutumisen eri prosesseista muodostuu monimutkainen, keskinäisriippuvainen kokonaisuus. Se myös näyttää konkreettisin esimerkein, kuinka edistys yhdellä kotoutumisen osa-alueella on yhteydessä edistykseen toisilla osa-alueilla. Kotoutumisen haasteet ovat moniulotteisia ja toisiinsa kytkeytyneitä.</p>	
Asiasanat kotoutuminen, pakolaiset, pakolaisuus, maahanmuutto	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	PAKOLAISUUS SUOMESSA	4
	2.1 Pakolaisuuden ja kotouttamisen lyhyt historia	4
	2.2 Pakolaiset ja kotoutuminen nyky-Suomessa	6
3	KOTOUTUMINEN ILMIÖNÄ	9
	3.1 Pakolainen, turvapaikanhakija vai siirtolainen?	9
	3.2 Mitä ovat kotoutuminen ja kotouttaminen?	11
	3.3 Heckmannin kotoutumisen neljä ulottuvuutta	13
4	TUTKIELMAN TOTEUTUS	17
5	PAKOLAISTEN KOHTAAMAT HAASTEET	20
	5.1 Työelämä ja työllistyminen.....	20
	5.2 Koulutus ja kielitaidot	24
	5.3 Osallisuus, yhteenkuuluvuus ja syrjintä	28
6	JOHTOPÄÄTÖKSET.....	33
	LÄHTEET	37

1 JOHDANTO

Pakolaisten onnistunut kotouttaminen on yksi suomalaisen hyvinvointivaltion suurista haasteista. Aihe on noussut 2000-luvun aikana ja erityisesti vuoden 2015 ”pakolaiskriisin” jälkeen erittäin vahvasti esille politiikassa, mediassa ja yhteiskunnallisessa keskustelussa. Pakolaisille myönnetään kansainvälistä suojelua humanitaarisin perustein vetoamalla ihmisarvoon ja ihmisoikeuksiin. Hengenvaarassa olevan ihmisen auttaminen nähdään sekä oikeudellisena että eettisenä velvollisuutena. Tämä avunanto ja kansainvälinen suojelu ei kuitenkaan ole käytännössä yksinkertaista.

Toisessa yhteiskunnassa ja kulttuurissa kasvanut ihminen ei yksinkertaisesti ja helposti sopeudu uuteen elinympäristöön. Hän ei välttämättä tunne sen arvoja, lakia, kirjoittamattomia sääntöjä, sen järjestelmiä eikä edes sen kieltä. Töihin ei välttämättä pääsekään niin helposti (Saukkonen, 2020; Siirto & Hammar, 2016). Aiemmin hankittua koulutusta ja osaamista ei välttämättä tunnusteta (Siirto & Hammar, 2016). Jotkin kulttuurisidonnaiset käytännöt voivat olla laittomia tai aiheuttavat paheksuntaa. Vanhat ystävät, perhe, suku ja muut aiemmat sosiaaliset verkostot jäävät lähtömaahan. Paetessaan uuteen maahan, ihminen revittää juuriltaan ja asetetaan täysin vieraaseen ympäristöön.

Kotoutumisen edistäminen on koko yhteiskunnan eduksi. Erityisesti kansantalouden ja työelämän näkökulma painottuu julkisessa keskustelussa, jossa kotoutuminen tarkoittaa ensisijaisesti työmarkkinoille astumista (esim. Heikkilä & Lyytinen, 2019; Turtiainen ym., 2018). Kotoutuminen on kuitenkin paljon muutakin kuin työllistymistä. Se koskettaa monia ihmiselämän osa-alueita, kuten kielitaitoja, arvoja ja

asenteita, sosiaalisia verkostoja, yhteenkuuluvuuden tunnetta sekä paljon muuta. Koska kotoutuminen on monipuolinen ilmiö, sen edistäminen koskettaa myös monia eri aloja.

Pakolaisten kotoutuminen koskettaa erityisesti sosiaalityötä. Kotoutumiseen liittyvät olennaisesti yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon kysymykset, jotka ovat sosiaalityön eetoksen ytimessä (International Federation of Social Workers, 2014). Sosiaalityössä pidetään tärkeänä kaikkien yhteiskunnan marginaalissa elävien ihmisten tukemista sekä sosiaalisen epäoikeudenmukaisuuden esille tuomista ja korjaamista (Pohjola, 2016). Voitaisiin siis sanoa, että erityisesti sosiaalityöllä on velvollisuutena ja tehtävänä seurata pakolaisten kotoutumisen edistymistä. Sosiaalityöntekijät kohtaavat pakolaistaustaisia ihmisiä kotoutumista edistävien palveluiden lisäksi kaikkialla sosiaalialan palvelukentällä. Tämän vuoksi kotoutumisesta ja sen haasteita tuotettu tieto on tärkeää sosiaalityölle ja sosiaalityöntekijöille.

Tämä kandidaatintutkielma on kirjallisuuskatsaus pakolaisten kotoutumisesta tehtyyn tutkimukseen. Tavoitteenani on tuottaa aiemman tutkimuksen pohjalta monipuolinen kuvaus kotoutumisen eri osa-alueilla tunnistetuista kotoutumisen haasteista. Tutkimuskysymyksenäni on ”Miten pakolaisten kohtaamat haasteet liittyvät kotoutumisen eri ulottuvuuksiin Suomessa?” Rajaan tarkasteluni nimenomaan Suomessa oleskelevien pakolaisten kotoutumisesta tehtyyn tutkimukseen. Pakolaiset ymmärretään tässä tutkielmassa kiintiöpakolaisiksi ja oleskeluluvan saaneiksi turvapaikanhakijoiksi. Kotoutumisen osa-alueiden määrittelyssä ja erittelyssä hyödynnän saksalaisen sosiologin ja muuttoliikkeiden tutkijan Friedrich Heckmannin (2005) kehittämää mallia kotoutumisen neljästä ulottuvuudesta: rakenteellinen, kulttuurinen, vuorovaikutuksellinen ja identifioiva kotoutuminen.

Aloitan kertomalla seuraavassa luvussa lyhyesti maahanmuutosta ja pakolaisuudesta Suomessa. Kerron sen historiasta ja nykytilanteesta, keskeisestä lainsäädännöstä ja pakolaisille tarkoitetuista kotoutumista edistävästä palveluista. Kolmannessa luvussa kerron kotoutumisesta ilmiönä ja kuinka eri tutkijat ovat määritelleet sen keskeistä käsitteistöä. Lisäksi esittelen Heckmannin (2005) mallin kotoutumisen

neljästä ulottuvuudesta. Neljännessä luvussa kerron kuvailevasta kirjallisuuskatsauksesta tutkimusmenetelmänä sekä tätä tutkielmaa varten toteuttamastani tiedonhausta. Viidennessä luvussa kerron analyysistani ja sen tuloksista, jäsentäen niitä Heckmanin mallin mukaan. Lopuksi kerron tutkielman johtopäätökset ja pohdintani.

2 PAKOLAISUUS SUOMESSA

Tässä luvussa käyn tiivistetysti läpi Suomen maahanmuutto- ja kotouttamispolitiikan historiaa sekä kotouttamisen nykytilaa määrittäviä seikkoja. Historiassa painotun pakolais- ja kotouttamisjärjestelmien rakentumiseen 1980- ja 1990-luvuilla sekä 2010-luvulla tapahtuneisiin suuriin muutoksiin. Nykytilasta pyrin selvittämään joitakin keskeisiä tilastoja sekä lainsäädäntöä, sekä antamaan yleiskuvauksen kotoutumisen edistämisen palveluista.

2.1 Pakolaisuuden ja kotouttamisen lyhyt historia

Välimäki (2019) kertoo Suomen kotouttamispolitiikan historian olevan kansainvälisesti verrattuna suhteellisen lyhyt. Hänen mukaansa pakolaisia on toki vastaanotettu jossakin muodossa jo itsenäistymisestä asti, mutta ensimmäiset kiintiöpakolaiset otettiin vasta vuonna 1973. Tuolloin sotilasvallankaappaus ajoi chileläisiä pakenemaan kotimaastaan, joita Suomi suostui vastaanottamaan. Suomessa toteutettiin jo tuolloin ”liberaalia monikulttuurisuuspolitiikkaa”, jolla Välimäki (mt., s. 43) tarkoittaa sitä, että pakolaisten onnistuneelle integroitumiselle nähdään välttämättömiksi oman kielensä ja kulttuurin säilyttämistä asuinyhteisöön liittymisen lisäksi.

Suomen ensimmäinen ulkomaalaislaki astui voimaan vuonna 1984 pakolaiskysymyksien siirtyessä keskeisimmiksi poliittisiksi aiheiksi. Vuosisadan loppua kohti

Suomi täsmensi olemassa olevaa lainsäädäntöä ja yhdenmukaisti sitä Länsi-Euroopan maiden mukaiseksi sekä sitoutui noudattamaan monia kansainvälisiä sopimuksia. (Välimäki, 2019.) Tärkeimpänä näistä sopimuksista voidaan pitää YK:n pakolaisten asemaa koskevaa yleissopimusta (1951) eli ns. Geneven pakolaissopimusta, jonka Suomi allekirjoitti vuonna 1968. Vuonna 1999 astui voimaan laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta (493/1999), joka oli ensimmäinen erillinen laki turvapaikanhakijoiden vastaanotosta ja maahanmuuttajien kotoutumista edistävistä toimenpiteistä (Saukkonen, 2020; Välimäki, 2019). Sittemmin tämä laki on korvattu uudella kotoutumislalla, josta kerron hieman edempänä.

Välimäki (mt.) tulkitsee Suomen pakolaispolitiikan myötäilleen 2000-luvulla valtaosin EU:n yleisiä linjoja. Tällöin alettiin puhumaan ns. vetovoimatekijöiden vähentämisestä. Turvapaikanhakijoiden oletettiin vertailevan EU-maiden välillä, mistä he saavat todennäköisimmin turvapaikan, kattavimmat palvelut tai korkeimmat sosiaalietuudet. Tästä syntyi eräänlainen kilpailu, jossa yksikään EU-maa ei halua näyttää toisia houkuttelevammalta (Koikkalainen & Nykänen, 2019; Välimäki, 2018). Vuoden 2008 finanssikriisi vaikutti Välimäen mukaan omalta osaltaan myös pakolaiskeskusteluun, jolloin maahanmuuttoa haluttiin rajoittaa sen kustannusten perusteella. Välimäki kertoo Suomen hallitusten julkilausuttuina tavoitteina olleen 2000-luvulla turvapaikanhakijoiden määrän vähentäminen ja maahanmuuton hallitseminen.

Maahanmuutto on myös noussut yhdeksi puoluepolitiikan polttavista kysymyksistä, jota erityisesti perussuomalaiset ovat ajaneet. Välimäki (2019, s. 55) kertoo perussuomalaisten näkemysten poikkeavan toisista puolueista erityisesti turvapaikanhakijoiden määrän vähentämisestä ja kotouttamiseen käytettävien resurssien vähentämisestä. Toisaalta Välimäki huomauttaa myös Keskustan ja Kokoomuksen edistäneen näitä tavoitteita Juha Sipilän hallituksen aikana. Välimäki luonnehtii eduskuntapuolueiden välille muodostuneen karkean kahtiajaon maahanmuuttopolitiikan suhteen: Keskusta, Kokoomus ja Perussuomalaiset ovat ajaneet rajoittavaa politiikkaa vetoamalla maahanmuuton kustannuksiin. SDP, Vasemmistoliitto ja Vihreät ovat

puolestaan vedonneet eettisiin velvollisuuksiin vastaanottaa suojelua tarvitsevia ja tukea heidän kotoutumistaan suomalaiseen yhteiskuntaan.

Vuonna 2015 Syyrian sisällissota ajoi suuren määrän turvapaikanhakijoita Eurooppaan, jota on kuvattu julkisessa keskustelussa ”pakolaiskriisiksi”. Tämä on herättänyt paljon kiivasta poliittista keskustelua sekä muutoksia Euroopan maiden pakolaispolitiikassa. Vuosina 2014–2016 useat maat sulkivat rajojaan ja pystyttivät muureja pyrkimyksenä hallita pakolaisten vapaata liikkuvuutta (Lyytinen, 2019). Suomessa turvapaikanhakijoiden suuri määrä näkyi mm. humanitaarisen suojelu poistumisena ulkomaalaislaista turvapaikan myöntämisen perusteena vuonna 2016 (Maahanmuuttovirasto, 2016). Eurooppalaisen ja kansainvälisen pakolaispolitiikan painopiste onkin siirtynyt Tarvaisen (2016) mukaan 2000-luvulla yhä enemmän suojelusta kontrolliin ja kansallisten intressien ajamiseen. Hän kuitenkin tulkitsee siirtolaisuuden lähtökohtaisesti hallitsemattomaksi ilmiöksi.

2.2 Pakolaiset ja kotoutuminen nyky-Suomessa

Viimeisten kolmenkymmenen vuoden ajan maailmassa on lähtenyt pakolaisia eniten Afganistanista, mutta vuonna 2015 joka neljännes pakolainen oli Syyriasta. Yli puolet maailman pakolaisista olivat tuolloin Syyriasta, Afganistanista ja Somaliasta. (Parhiala & Rauho, 2016, s. 22.) Vuoden 2021 lopussa Suomessa asui noin 470 000 ulkomaalaistaustaista, joista ulkomailla syntyneitä oli noin 388 000 eli 83 prosenttia. Ulkomaalaistaustaisiksi Tilastokeskus määrittelee kaikki ne, joiden molemmat vanhemmat tai ainoa tiedossa oleva vanhempi on syntynyt ulkomailla. Yleisin taustamaa oli entinen Neuvostoliitto, jonka jälkeen tulivat Viro, Irak, Somalia ja entinen Jugoslavia. (Tilastokeskus, 2021.)

Maahanmuuttajien oleskelua ja elämää Suomessa säätelevät monet eri säädökset, mutta keskeisimpänä lainsäädäntönä voidaan pitää ulkomaalaislakia (301/2004) sekä lakia kotoutumisen edistämisestä (1386/2010) eli ns. kotoutumislakia. Ulkomaalais-

lain tarkoituksiksi on muun muassa kirjattu hallitun maahanmuuton ja kansainvälisen suojelun antamisen edistäminen. Lakia sovelletaan ulkomaalaisten maahantuloon, maastalähtöön sekä oleskeluun ja työntekoon Suomessa. Kotoutumislain tarkoituksena on puolestaan tukea ja edistää maahanmuuttajan kotoutumista ja mahdollisuutta osallistua aktiivisesti suomalaisen yhteiskunnan toimintaan. Sen tarkoituksena on myös edistää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta sekä myönteistä vuorovaikutusta eri väestöryhmien kesken. Nykyinen kotoutumislaki tullaan kuitenkin korvaamaan uudella vuoden 2025 alussa voimaan astuvalla lailla.

Siirto ja Hammar (2016) kertovat, millaista tukea ja palvelua pakolaisille tarjotaan. Kun pakolainen saapuu kuntaan, hänelle tehdään alkukartoitus ja kotoutumissuunnitelma. Alkukartoituksessa selvitetään esimerkiksi pakolaisen osaaminen, koulutus- ja työhistoria sekä mahdollisen perheen tilanne. Kotoutumissuunnitelma taas laaditaan seuraavalle kolmelle vuodelle. Haavoittuvien ryhmien, esim. vammaisten ja raskaana olevien naisten, kohdalla tätä aikaa voidaan pidentää viiteen vuoteen. Suunnitelmaan sisällytetään mm. kielen oppimiseen liittyviä toimia, kuten kielikursseja, sekä työelämään integroitumiseen liittyviä seikkoja. Siirron ja Hammarin mukaan kotoutumissuunnitelmissa painottuu usein työllistyminen.

Saatuaan kuntapaikan, pakolaisella on oikeus käyttää samoja peruspalveluita kuin kantaväestökin. Taustansa vuoksi pakolaiset tarvitsevat kuitenkin usein erityis- palveluita, kuten tulkkausta, erikoissairaanhoidoa tai trauman tai kidutuksen jälkihoidoa (Siirto & Hammar, 2016, s. 196; Tuomola, 2016). Siirto ja Hammar (2016) kertovat oppivelvollisuusiän ylittäneille maahanmuuttajille järjestettävän kotoutumiskoulutusta, jonka tarkoituksena on edistää työelämään ja jatkokoulutukseen pääsyä. Kotoutumiskoulutus toteutetaan Siirron ja Hammarin (mt.) mukaan pääosin työvoimakoulutuksena, mutta se voidaan järjestää myös omaehtoisena opiskeluna. Maahanmuuttajalle maksetaan työmarkkinatukea ja toimeentulotukea kotoutumistukena. Hän saa näitä tukia kotoutumissuunnitelman mukaisesti toimenpiteisiin osallistumisen perusteella. Jos hän jättää osallistumasta kyseisiin toimiin ilman pätevää syytä, hänen kotoutumistukeaan voidaan leikata.

Kotoutumiseen liittyviä yleisesti keskeisinä pidettyjä haasteita ovat työllistymisen ja kouluttautuminen. Töihin ja koulutukseen voi olla hankalaa päästä, jos ei ole aiempaa peruskoulutusta Suomessa tai lähtömaan koulutuksessa on puutteita. Kotoutujien aiempaa (ammatti)osaamista ja vieraan maan koulutusjärjestelmän tutkintoja ei myöskään välttämättä tunnusteta Suomessa. (Siirto & Hammar, 2016.) Tilastokeskuksen teettämän raportin mukaan ulkomaalaistaustaisesta 25-54-vuotiaasta väestöstä joka kuudennella ei ollut mitään peruskoulun jälkeistä koulutusta vuonna 2014, mikä on selkeästi suomalaistaustaista väestöä enemmän (Nieminen ym., 2015, s. 29).

On myös aiheellista mainita, että kirjoittamishetkellä sota Ukrainassa on vielä käynnissä ja jatkunut nyt yli vuoden ajan. Suomi myönsi vuonna 2022 noin 45 000:lle sotaa pakenevalle ukrainalaiselle oleskeluluvan, ja vuonna 2023 odotetaan saapuvan 30 000–40 000 lisää. Jos tämä ennuste pitää paikkansa, ukrainalaisista tulee vuonna 2023 toiseksi suurin ulkomaalaistaustaisten ryhmä Suomessa, ohittaen virolaiset. (Sisäministeriö, 2023.)

Ukrainasta pakeneville tarjotaan *tilapäistä suojelua*, joka on nimenomaan Ukrainasta sotaa pakeneville henkilöille tarkoitettua erityistä suojelua. Yleisesti ottaen näiden ukrainalaisten oletetaan palaavan takaisin kotimaahansa sodan päättyttyä ja tilanteen rauhoituttua. Koska heidän oleskelunsa ei siis ole pysyväisluontoista, Suomeen kotoutuminen ei ole heidän kohdallaan noussut esille. Kuitenkin helmikuussa 2023 ensimmäiset sotaa paenneet olivat oleskelleet Suomessa yli vuoden, mikä oikeuttaa heidät hakemaan kuntapaikkaa. Jos he hakevat ja saavat kuntapaikan, heillä on oikeus käyttää maahanmuuttajille tarkoitettuja kotoutumislain mukaisia palveluita.

Ukrainasta paenneiden henkilöiden tilanne ei nouse esiin tässä tutkielmassa. On kuitenkin hyvä tiedostaa, että Ukrainan sodan pitkittyessä ukrainalaiset oleskelevat Suomessa pidempään. Kotoutuminen voi tulevaisuudessa nousta heidän kohdallaan ajankohtaiseksi kysymykseksi.

3 KOTOUTUMINEN ILMIÖNÄ

Pakolaisuus, maahanmuutto ja niihin liittyvä käsitteistö on tärkeää määritellä, sillä näitä termejä käytetään monilla eri tavoilla arkikielessä, mediassa ja jopa eri tutkimusten ja tutkijoiden välillä. Ketkä oikein ovat pakolaisia? Mitä tarkoitetaan kotoutumisella ja kotouttamisella, ja miten ne eroavat toisistaan? Mitä kotoutuminen pitää sisälleen? Tässä osiossa esittelen pakolaisuuden ja maahanmuuton keskeisen käsitteistöä kuten tutkijat sekä Suomen lainsäädäntö ja kansainväliset sopimukset niitä määrittelevät. Esittelen myös Heckmannin (2005) kehittämän mallin kotoutumisen edistymisen tarkastelusta neljän ulottuvuuden kautta. Tämä malli tulee olemaan keskeisessä roolissa tutkielman analyysissä.

3.1 Pakolainen, turvapaikanhakija vai siirtolainen?

Pakolainen (engl. *refugee*) määritellään Geneven pakolaissopimuksessa kotimaastaan paenneeksi henkilöksi, ”jolla on perusteltua aihetta pelätä joutuvansa vainotuksi rodun, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskuntaluokkaan kuulumisen tai poliittisen mielipiteen johdosta”. Pakolaiseksi ei siis katsota kaikkia kotimaastaan pakenevia henkilöitä, vaan virallisen pakolaisaseman saa henkilö, jolle jokin valtio myöntää turvapaikan tai jonka YK:n pakolaisasiain päävaltuutetun virasto UNHCR katsoo olevan pakolainen (Gothóni & Siirto, 2016, s. 11). YK:n vainoon perustuvan määritelmän

ulkopuolelle jäävät siis mm. sotaa pakenevat henkilöt ja ns. ympäristö- ja ilmastopakolaiset. *Kiintiöpakolainen* viittaa henkilöön, jolle UNHCR on myöntänyt pakolaisaseman ja jonka Suomen valtio on vastaanottanut osana vuosittaista pakolaiskiintiötään.

Turvapaikanhakija (engl. *asylum seeker*) on Gothónin ja Siirron (mt., s. 12) mukaan henkilö, joka pakenee omasta maastaan ja hakee suojaa toisen valtion alueelta, mutta joka ei ole vielä saanut turvapaikkapäätöstä. Turvapaikanhakija ei ole heidän mukaansa pakolainen, mutta hänestä tulee pakolainen sen jälkeen, kun hänelle myönnetään oleskelulupa. Turvapaikka myönnetään ulkomaalaislain (301/2004) 87 §:n perusteella, joka soveltaa edellä mainittuja YK:n vainoon perustuvia kriteereitä. Jos turvapaikan myöntämisen kriteerit eivät täyty, hakijalle voidaan silti myöntää ulkomaalaislain 88 §:n pohjalta oleskelulupa toissijaisen suojelun perusteella, jos on merkittäviä perusteita uskoa, että hän joutuisi koti- tai asuinmaassaan todelliseen vaaraan kärsiä ”vakavaa haittaa”, esim. kidutusta tai kuolema. Ennen vuotta 2016 oleskelulupa voitiin lisäksi myöntää humanitaarisen suojelun perusteella, jos turvapaikan tai toissijaisen suojelun kriteerit eivät täytyneet. Katson tässä tutkielmassa pakolaisiksi kiintiöpakolaisten lisäksi kaikki oleskeluluvan saaneet turvapaikanhakijat.

Muita pakolaiskeskustelussa esiintyviä termejä ovat siirtolainen ja maahanmuuttaja. *Maahanmuuttaja* on Gothónin ja Siirron (2016, s. 13) mukaan yläkäsite, jolla viitataan kaikkiin maahan pysyväisluontoisesti muuttaneisiin ulkomaalaisiin, olivat he sitten siirtolaisia, pakolaisia tai turvapaikanhakijoita. *Siirtolaisiksi* he puolestaan määrittelevät henkilön, joka on muuttanut toiseen maahan ei-pakottavista syistä, kuten työn, opiskelun tai ihmissuhteiden vuoksi. Siirtolaisella on mahdollisuus palata lähtömaahansa pelkäämättä vainoa eikä hän siis ole pakolainen.

Tiukkaa kahtiajakoa pakon edessä ja vapaaehtoisesti liikkuviin voidaan kuitenkin Lyytisen (2019, s. 16–17) mukaan pitää ongelmallisena. Se, nähdäänkö ihmisen muuttavan pakosta vai vapaaehtoisesti, riippuu hänen mukaansa muuttoon liittyvien syiden lisäksi poliittis-hallinnollisista kysymyksistä, joiden kautta yksilö voidaan luokitella eri tavoilla. Lyytinen ehdottaakin, että ymmärtäisimme vapaaehtoisuuteen ja pakkoon perustuvan muuton kahden toisistaan erillisen kategorian sijasta jatkumona,

jolla ihminen liikkuu ajasta ja paikasta riippuen. Kotimaastaan muuttamiseen voi siis liittyä samanaikaisesti sekä paktoon että vapaaehtoisuuteen perustuvia syitä vaihtelevassa suhteessa.

3.2 Mitä ovat kotoutuminen ja kotouttaminen?

Kotoutuminen tarkoittaa Saukkosen (2020, s. 17, 22) mukaan yleisesti ottaen niitä prosesseja, joiden aikana maahanmuuttaja löytää oman paikkansa elää ja toimia uudessa asuinmaassaan sekä osallistua yhteiskuntaan yhdenvertaisesti yhteiskunnan muiden jäsenten kanssa. Heckmann (2005, s. 18) määrittelee sitä sukupolvia kestäväksi inklusion ja hyväksynnän prosessina vastaanottavan yhteiskunnan keskeisiin instituutioihin, suhteisiin ja asemiin. *Kotouttaminen* puolestaan viittaa julkisen hallinnon toimenpiteisiin, joilla pyritään tukemaan näiden prosessien edistymistä (Saukkonen, 2020, s. 60). Kotoutumislaki myötäilee Saukkosen määritelmiä, mutta painottaa erityisesti työelämään integroitumista ja siinä tukemista.

Saukkonen (mt., s. 60–61) kuitenkin nostaa esille vaihtoehdoisen, laajemman kotouttamisen määritelmän. Laaja-alaisesti ymmärrettynä kotouttamisena voidaan hänen mukaansa pitää kaikkea toimintaa, joka tukee maahanmuuttajan oman paikan löytämistä. Kaikkea, mikä edistää mm. heidän osallisuuttansa, osallistumista ja inklusiota, voidaan tämän käsityksen mukaan pitää kotouttamisena. Kotouttamista voi siis tapahtua virastoissa, naapurustoissa, työpaikalla tai kaupan hyllyillä, tiedostetusti tai tiedostamattomasti. Tässä tutkielmassa pitäydyn viranomaistoimintaan perustuvassa rajatummassa määritelmässä, mutta on hyvä tiedostaa, että kotouttaminen voi olla paljon muutakin.

Toinen varsinkin kansainvälisessä keskustelussa vakiintunut samaan ilmiöön viittaava käsite on *integraatio*, joka Saukkosen (mt., s. 17) mukaan tarkoittaa sekä kotoutumista että kotouttamista erottelematta niitä selkeästi toisistaan. Integraation termillä pyrittiin alun perin ottamaan etäisyyttä *assimilaation* eli sulauttamisen ajatukseen. Assimilaatiolla viitataan yksisuuntaiseen kotoutumiseen, jossa muuttaja hylkää

vanhan kulttuurinsa (Berry, 1997; Saukkonen, 2020, s. 21; Siirto & Hammar, 2016, s. 204).

Vaikka integraation termi vakiintui muualla Euroopassa, Suomessa se kuitenkin koettiin monista syistä ongelmalliseksi. Eräänä merkittävänä syynä oli se, että sen koettiin yhä sysäävän vastuun prosessin toteutumisesta maahanmuuttajille. Ongelmien vuoksi Suomessa kehitettiin uudet käsitteet ”kotoutuminen” ja ”kotouttaminen” kuvastamaan prosessin kaksisuuntaisuutta sekä maahanmuuttajien oikeuksia heidän velvollisuuksiensa rinnalla. Gothóni ja Siirto (2016, s. 14–15) kuitenkin nostavat esille, että kotoutumisen käsitettäkin on kritisoitu yhtenäisyyden ihannoinnista, ja väärinkäytettynä se voi olla passivoiva vallankäytön väline. Lisäksi kotoutumisen ja kotouttamisen käsitteillä on pieniä mutta merkittäviä vivahde-eroja: kotoutuminen painottaa maahanmuuttajaa ensisijaisena toimijana kotoutumisprosessien edistämisessä, kun taas kotouttaminen painottaa yhteiskuntaa ja palvelujärjestelmää (Saukkonen, 2020, s. 72).

Kotoutumisen ja kotouttamisen diskurssiin on viimeisten vuosikymmenien ajan liittynyt olennaisesti Saukkosen (mt., s. 21–22) mukaan ajatus kotoutumisen kaksisuuntaisuudesta ja kaksiraiteisuudesta. *Kaksiraiteisuus* viittaa hänen mukaansa maahanmuuttajien oikeuteen säilyttää omaa kieltään ja kulttuuriaan sekä niiden mukaista sosiaalista, etnistä tai kansallista identiteettiä. Julkinen valta saattaa tukea kielen ja kulttuurin säilymistä maahanmuuttajien oikeuksien turvaamiseksi, mutta siitä on myös hyötyä heidän kotoutumisensa edistämiseksi. Saukkonen antaa tästä käytännön esimerkkinä sen, että lapset oppivat uutta kieltä paremmin osatessaan hyvin omaa äidinkieltään. Kotoutumisen ajatellaan siis onnistuvan paremmin, kun muuttajat saavat säilyttää ja toteuttaa omaa kulttuuriaan.

Kotoutumisen *kaksisuuntaisuus* puolestaan viittaa Saukkosen mukaan yleisesti siihen, että maahanmuuttajan lisäksi myös vastaanottava yhteisö ja yhteiskunta muuttuvat ja sopeutuvat. Tämä näkyy esimerkiksi instituutioiden ja palvelujärjestelmän pyrkimyksissä yhdenvertaisuuden toteutumisen edistämiseksi, palveluiden kielivali-

koimassa ja tulkkipalveluissa sekä laajemmin syrjinnän ja rasismien vastaisina ohjelmina. Kaksisuuntaisten kohtaamisten myötä syntyy uusia kulttuurisia käytänteitä ja itseymmärryksen muotoja, jotka eivät palaudu mihinkään yksittäiseen kulttuuriin (Siirto & Hammar, 2016). Maahanmuuttokriittisessä keskustelussa yleensä vastustetaan sekä kaksisuuntaisuutta että kaksiraiteisuutta, mikä saattaa perustua juuri kotoutumisen kaksisuuntaisuudesta kumpuaviin pelkoihin vastaanottavan yhteiskunnan muuttumisesta (Saukkonen, 2020, s. 21–22; Siirto & Hammar, 2016, s. 204–205).

3.3 Heckmannin kotoutumisen neljä ulottuvuutta

Tutkielmani teoreettiseksi viitekehykseksi valikoitui muuttoliikkeisiin erikoistuneen saksalaisen sosiologian emeritusprofessorin Friedrich Heckmannin (2005) kehittämä malli kotoutumisen neljästä ulottuvuudesta. Heckmann oli Bambergin yliopiston alaisen muuttoliiketutkimukseen erikoistuneen European Forum for Migration Studies -instituutin toimitusjohtaja sen sulkemiseen asti vuonna 2019. Instituutti tutki Saksassa ja Euroopassa tapahtuvaa muuttoliikettä ja kotoutumista sekä tarjosi konsultointia maahanmuutto- ja kotoutumispolitiikan kehittämiseksi.

Heckmann itse on julkaissut huomattavan määrän tutkimusta erityisesti Saksassa mutta myös laajemmin Euroopassa tapahtuvasta muuttoliikkeestä, erikoistuen siirtolaisuuden sosiologiaan, siirtolaispolitiikkaan, maahanmuuttajien kotoutumiseen ja etnisten ryhmien välisten suhteiden sosiologiaan. Löysin hänen mallinsa kotoutumisen ulottuvuuksista Saukkosen (2020) kautta, joka on antanut siitä oman tulkinsa ja soveltanut sitä omassa tutkimuksessaan Suomessa tapahtuvasta kotoutumisesta ja kotouttamispolitiikasta. Heckmannin (mt.) mallissa kotoutuminen jaetaan rakenteelliseen, kulttuuriseen, vuorovaikutukselliseen ja identifioivaan ulottuvuuteen. Suomentokset ulottuvuuksien nimille olen ottanut Saukkoselta (mt.).

Rakenteellinen kotoutuminen tarkoittaa yhdenvertaisuuden toteutumista yhteiskunnan eri rakenteissa. Heckmann (mt., s. 15–16) määrittelee rakenteelliseksi kotoutumiseksi pääsyä yhteiskunnan ”ydininstituutioiden” jäseniksi. Ydininstituutioiksi

hän määrittää kansantalouden ja työmarkkinat, koulutusjärjestelmän, asuntomarkkinat, hyvinvointivaltion instituutiot (ml. sosiaali- ja terveystaloudet) sekä kansalaisuuden poliittisen osallistumisen instituutiona. Heckmann määrittelee nämä ydininstituutioiksi siksi, että ne suorasti ja epäsuorasti uusintavat yhteiskunnan olemassaoloa. Niihin osallistuminen määrittää sosioekonomisen aseman, mahdollisuusrakenteen ja yksilön voimavarat markkinayhteiskunnassa. Rakenteelliseen kotoutumiseen ei kuitenkaan sisälly pelkkä asema tai jäsenyys näissä instituutioissa, vaan myös niissä aktiivinen suoriutuminen ja menestyminen. Tätä olisi esimerkiksi koulutusjärjestelmässä menestyminen tai aktiivinen poliittinen osallistuminen ja vaikuttaminen.

Kulttuurinen kotoutumisella Heckmann (mt., s. 16) viittaa muutoksiin tiedoissa, käyttäytymisessä, arvoissa ja asenteissa. Sitä kutsutaan myös *akkulturaatioksi*. Keskeisenä osana kulttuurista kotoutumista on uuden asuinmaan kielen oppiminen. Paikallisten arvojen ja yhteiskunnan pelisääntöjen omaksuminen tai vähintäänkin niiden ymmärtäminen on myös tärkeää erilaisten ristiriitojen ja konfliktien välttämiseksi (Saukkonen, 2020). Akkulturaation ei tarvitse kuitenkaan tarkoittaa oman lähtömaan kulttuurista luopumista, vaan Heckmannin mukaan ns. kaksikulttuurisuudesta sekä kaksikielisydestä on päinvastoin hyötyä vastaanottavalle yhteiskunnalle. Jos tämä kaksikulttuurisuus kuitenkin toteutuu vain osittain, se rajoittaa yksilöiden toimintamahdollisuuksia ja yhteiskunnallista liikkuvuutta. Tämän vuoksi Heckmann painottaa kulttuuriseen kotouttamiseen panostamisen tärkeyttä. Akkulturaatio on Heckmannin mukaan vastavuoroista eli kaksisuuntaista: maahanmuuttajat tuovat omaa kulttuuriaan vastaanottavaan maahan, jolloin myös sen kulttuuri muuttuu.

Vuorovaikutuksellinen kotoutuminen tarkoittaa Heckmannin (mt., s. 17) mukaan sosiaalisten suhteiden muodostumista eri väestöryhmiin kuuluviin ihmisiin. Se ei tarkoita pelkkää maahanmuuttajan omaa sosiaalisten suhteiden ylläpitämistä. Vastaanottavan yhteiskunnan tulee myös vastavuoroisesti hyväksyä ja ottaa hänet osaksi omiin verkostoihinsa. Kantäväestöön ulottuvia monipuolisia sosiaalisia verkostoja pidetään kotoutumisen kannalta tärkeinä. Heckmann luettelee vastavuoroisen kotoutumisen indikaattoreiksi sosiaalisen kanssakäymisen, ystävyyssuhteet, parisuhteet,

avioliitot sekä jäsenyyden vapaaehtoisjärjestöissä. Saukkonen (2020) täydentää vuorovaikutuksellisen kotoutumisen tarkoittavan yksittäisten ihmisten ja ryhmien välisen suhteiden lisäksi suhteita yhteiskunnan eri instituutioihin, kuten poliisiin, oikeuslaitokseen sekä terveys- ja sosiaalipalveluihin.

Identifioiva kotoutuminen (Heckmann, 2005, s. 17) on uuteen asuinmaahan samastumista ja oman identiteetin muuttamista uuden kotimaan mukaiseksi. Se on subjektiivista kokemusta siitä, että on yhteiskunnan täysivaltainen ja yhdenvertainen jäsen. Heckmannin mukaan se saattaa kehittyä vasta myöhemmässä vaiheessa verrattuna toisiin kotoutumisen ulottuvuuksiin. Hänen mukaansa identifioiva kotoutuminen näkyy yhteenkuuluvuuden tunteina tai samastumisena joihinkin ryhmiin – erityisesti samastumisena etnisyyteen, alueeseen, lähiympäristöön ja/tai kansaan tai näiden yhdistelmään. Identifioiva kotoutuminen on onnistunut silloin, kun kotoutuja tuntee muiden hyväksyvän hänet osaksi yhteiskuntaa. Suomessa tämä tarkoittaisi suomalaisuuteen samastumista ja itsensä ymmärtämisenä suomalaisena.

Kotoutumisen ulottuvuudet eivät ole toisistaan erillisiä, vaan yhteydessä toisiinsa. Heckmannin mukaan esimerkiksi ydininstituutioihin pääsy voi vaatia tietyn tasoista kulttuurisen kompetenssin kehittymistä. Tämän kehitykseen voivat puolestaan myötävaikuttaa kantaväestöön yltävät ihmissuhteet. Identifioivaan kotoutumiseen voi puolestaan vaikuttaa edistys kaikilla muilla ulottuvuuksilla. Heckmann ei kuitenkaan määrittele ulottuvuuksien välisiä yhteyksiä kovin yksityiskohtaisesti tai konkreettisesti.

Yhdistämällä Heckmannin mallin aikaisemmin mainittuihin määritelmiin kotoutumisesta saamme melko kattavan ja monipuolisen käsityksen kotoutumisesta. Kotoutuminen on joukko erilaisia prosesseja, jotka ulkomailla syntynyt henkilö käy läpi sopeutuessaan uuteen asuinmaahansa ja tullessaan sen yhdenvertaiseksi jäseneksi (Saukkonen, 2020). Näitä prosesseja voidaan määritellä eri tavoin, mutta tähän tutkielmaan olen valinnut Heckmannin neljän ulottuvuuden mallin. Malli sisällyttää

kotoutumiseen monipuolisia yhdenvertaisuuteen, osallisuuteen ja hyvinvointiin liittyviä asioita. Sen avulla pääsemme myös tarkastelemaan suomalaisessa pakolaiskeskustelussa nousseita aiheita, kuten työllistymistä, kouluttautumista ja syrjintää.

4 TUTKIELMAN TOTEUTUS

Toteutan tämän tutkielman kuvailevana kirjallisuuskatsauksena. Kangasniemi kollegoineen (2013) pitävät kuvailevan kirjallisuuskatsauksen tavoitteena vastausten etsimistä kysymyksiin, mitä ilmiöstä tiedetään tai mitkä ovat ilmiön keskeiset käsitteet ja niiden väliset suhteet. He jäsentävät kuvailevan kirjallisuuskatsauksen neljään eri vaiheeseen: 1) tutkimuskysymyksen muodostaminen, 2) aineiston valitseminen, 3) kuvailun rakentaminen ja 4) tuotetun tuloksen rakentaminen. Tutkimusprosessi ei kuitenkaan välttämättä etene tiukan lineaarisesti tässä järjestyksessä. Vaiheiden välillä liikutaan molempiin suuntiin suhteellisen vapaamuotoisesti tutkimuksen tarpeiden mukaan. Kangasniemi ym. kuitenkin painottavan kuvailevan kirjallisuuskatsauksen perustan olevan itse tutkimuskysymys, johon vastataan rakentamalla aineisto. Tämän aineiston pohjalta tuotetaan kuvaileva, laadullinen vastaus tutkimuskysymykseen.

Tutkimuskysymys rakentui hiljalleen tutkimusprosessin edetessä. Reflektoin ja päivitin sitä useaan otteeseen tiedonhaun ja analyysin ajan, tarkentaen sitä aineistosta esiin nousseiden asioiden pohjalta. Lopulliseksi tutkimuskysymykseksi muodostui ”Miten pakolaisten kohtaamat haasteet liittyvät kotoutumisen eri osa-alueisiin Suomessa?” Rajaan tutkimukseni koskemaan nimenomaan pakolaisia. Kuten olen luvussa 3 määritellyt, pakolaisella viitataan ulkomailta Suomeen saapuneisiin kiintiöpakolaisiin ja oleskeluluvan saaneisiin turvapaikanhakijoihin. Rajauksen ulkopuolelle siis jäävät Suomessa oleskelevat turvapaikanhakijat, jotka odottavat turvapaikkapäätöstä. En myöskään käsittele ns. maahanmuuton toista sukupolvea eli pakolaisten

Suomessa syntyneitä lapsia. Kukaan Suomessa syntynyt ei lähtökohtaisesti voi olla maahanmuuttaja (Saukkonen, 2020), joten he rajautuvat tutkielman ulkopuolelle. Tästä rajauksesta huolimatta on hyvä tiedostaa, että kotoutuminen on useita sukupolvia kestävä prosessi (Heckmann, 2005). Rajauksen ulkopuolelle jäävät myös luonnollisesti muut kuin pakolaistaustaiset maahanmuuttajat, kuten esimerkiksi työperäiset siirtolaiset.

Aineistoa muodostaessani rajasin tiedonhaun kirjallisuuteen, joka käsittelee Suomessa tapahtuvaa kotoutumista viimeisten kymmenen vuoden ajalta eli vuosilta 2013–2023. Tämä rajaus on mielekäs kirjallisuuden ajankohtaisuuden vuoksi, mutta myös viime vuosikymmenen aikana tapahtuneiden merkittävien yhteiskunnallisten muutosten takia. Vuonna 2015 Suomeen saapui suuri määrä turvapaikanhakijoita ja pakolaisia Lähi-idästä. Tällä oli suuri vaikutus Suomen maahanmuutto- ja kotouttamispolitiikkaan sekä yleiseen ilmapiiriin näiden aiheiden ympärillä. Tämän vuoksi tuoretta tietoa voidaan pitää erityisen tärkeänä kotoutumisen tutkimuksen kannalta.

Koska maahanmuutto ja pakolaisuus ovat nousseet Suomessa isoiksi kysymyksiksi vasta 1990- ja 2000-luvuilla, kotoutumisesta ei löydy kansainvälisesti verrattuna kovin paljon kotimaista tutkimusta. Kohtasin tiedonhaussa suureksi haasteeksi löytää ollenkaan vertaisarvioitua suomenkielistä tutkimusta pakolaisten kotoutumisesta. Tämä voi toki selittyä käyttämälläni tietokannoilla sekä hakusanoilla. Kuitenkin esimerkiksi Risto Karinen (2020) on todennut kotimaisesta kotouttamisen vaikuttavuuden arvioinnista, ettei hankkeita ja ohjelmia suunnitella yhdessä tutkijoiden ja arvioijien kanssa. Karisen mielestä Suomea koskevaa luotettavaa vaikuttavuustietoa kotoutumista edistävästä toiminnasta on olemassa vain vähän.

Suoritin tiedonhaun käyttämällä ProQuestin tietokantoja Social Services Abstracts ja Sociological Abstracts. Yritin aluksi etsiä suomenkielistä aineistoa ARTO-tietokannasta, mutta valitettavasti sieltä ei löytynyt tutkielman aiheeseen ja rajaukseen sopivia vertaisarvioituja artikkeleita. Koska ProQuestin tietokannat painottuvat englanninkielisiin julkaisuihin, aineisto koostuu englanninkielisestä kirjallisuudesta.

Kokeilin tiedonhaussa aluksi useita eri hakusanojen yhdistelmiä, poimien maahanmuuttoon, pakolaisuuteen ja kotoutumiseen liittyviä avainsanoja. Hakulauseekseni muodostui lopulta "refugee* AND integration AND Finland". Käytin tätä lausetta ProQuestin tietokannoissa. Social Services Abstracts -tietokannasta sain 71 vertaisarvioitua tulosta julkaisuajalta 2013–2023, joista yksi valikoitui lopulliseen aineistooni käytyäni läpi niiden soveltuvuuden tutkielmaani. Sociological Abstracts -tietokannasta tuli hakulauseella 620 vertaisarvioitua tulosta valitulla julkaisuajalla. Rajasin tästä vielä julkaisupaikaksi Suomen, jolloin lopullisia tuloksia oli 43. Näistä seitsemän valikoitui aineistooni. Lopulliseen aineistoon kuuluu yhteensä kahdeksan artikkelia, joista seitsemän on julkaistu aikavälillä 2017–2022 ja yksi artikkeli vuodelta 2014.

Arvioin kunkin hakutuloksen soveltuvuuden yksitellen siten, että niiden täytyi koskea Suomessa tapahtuvaa kotoutumista ja tutkimustulosten täytyi koskea pakolaisia. Esimerkiksi pelkästään turvapaikanhakijoita koskevat tutkimukset rajautuivat pois aineistosta. Joissakin hakutuloksissa ei käsitelty nimenomaan pakolaisia, vaan yleisellä tasolla maahanmuuttajia, kuitenkin sisällyttäen pakolaiset. Tällaisissa tapauksissa olen valinnut aineistoon sellaisia artikkeleita, joista voidaan saada erityisesti pakolaisia koskevaa tietoa.

Analysoin aineistoa aiemmin esitellyn Heckmannin (2005) kotoutumisen neljästä ulottuvuuden mallin kautta. Analyysia rakentaessani yritin aluksi jäsentää sitä ulottuvuuksien pohjalta, yrittäen asettaa kunkin esiin nousseen haasteen omaan ulottuvuuteensa. Tämä osoittautui kuitenkin hankalaksi, sillä yksi haaste liittyi useissa tapauksissa kahteen tai useampaan ulottuvuuteen. Päädyin lopulta luopumaan tästä lähestymistavasta, ja tein analyysini lähtien liikkeelle itse haasteista, tutkien mitkä ulottuvuudet nousevat niistä esiin. Tämä ratkaisu on mielekkäämpi sen kannalta, että sen kautta pääsen luontevammin käsiksi eri ulottuvuuksien välisiin yhteyksiin ja keskinäisiin suhteisiin.

5 PAKOLAISTEN KOHTAAMAT HAASTEET

Tarkastelen aineistoa Heckmannin (2005) ulottuvuuksien näkökulmasta nostaen esiin, kuinka artikkeleissa esiintyvät kotoutumisen haasteet kytkeytyvät kotoutumisen eri osa-alueisiin. Vaikka artikkeleista nousseet haasteet painottuvatkin pääasiassa yhteen tiettyyn ulottuvuuteen, lähes kaikissa nousee esiin yhteyksiä myös toisiin ulottuvuuksiin. Kuten tulemme huomaamaan, kotoutumisprosessit ja -ulottuvuudet eivät ole toisistaan erillisiä, vaan muodostavat toisiinsa kietoutuneen, monimutkaisen kokonaisuuden.

5.1 Työelämä ja työllistyminen

Työmarkkinat ovat yksi Heckmannin (2005) ydininstituutioista, joihin yksilön tulee päästä jäseneksi ja jossa tulee suoriutua. Työllistyminen ja työmarkkinoille integroituminen tunnustetaan aineistossa toistuvasti yhdeksi keskeisimmistä – ellei kaikista keskeisimmäksi – tavoitteeksi pakolaisten kotoutumisessa (esim. Airila ym., 2020; Masoud ym., 2021; Pienimäki, 2021). Kolme artikkelia koski erityisesti työllistymistä. Busk ja Jauhiainen (2022), Tervola (2020) ja Airila ym. (2020) tutkivat maahanmuuttajien integroitumista työmarkkinoille sukupuolen näkökulmasta. Makrooni (2019) puolestaan tutkii pakolaistaustaisten suoriutumista koulutusjärjestelmässä korkeakoulutukseen hakeutumisen kannalta.

Busk ja Jauhiainen (2022) tutkivat sukupuolen ja saapumisvuoden vaikutuksia maahanmuuttajien työmarkkinoille integroitumiseen. He käyttivät Tilastokeskuksen ja Eläketurvakeskuksen rekisteritietoja muodostaakseen pitkittäisaineiston Suomessa asuvista ulkomaiden kansalaisista. Sen avulla he tarkastelivat 18–60-vuotiaille maahanmuuttajille kertynyttä työssäoloaikaa aikaväliä 1995–2013.

Buskin ja Jauhiaisen tutkimustulokset osoittavat sukupuolella ja saapumisvuodella olevan merkittävä vaikutus maahanmuuttajien työelämälle. Naiset kerryttivät miehiä vähemmän työssäolovuosia. Naisten työssäoloa vähensivät myös perheessä olevat alaikäiset lapset. Miehillä vaikutus oli kuitenkin päinvastainen: perheelliset miehet olivat perheettömiä enemmän töissä. Myös saapumisvuodella huomattiin olevan suhteellisen pysyviä vaikutuksia maahanmuuttajien työllistymiselle. Tutkijat pohtivat tämän johtuvan mahdollisesti saapumisvuoden senhetkisistä yhteiskunnallisista ja taloudellisista oloista. Talouden taantumana aikana saapuneilla kertyy vähemmän työkokemusta, mikä voi vaikeuttaa työnhakua tulevaisuudessa. Ensimmäisillä oleskeluvuosilla on täten suuri vaikutus myöhempään työelämään. Busk ja Jauhiainen kertovat heidän tutkimuksensa osoittavan, että työllisyys- ja kotouttamisohjelmissa tulisi panostaa erityisesti naisten työllistymiseen ja kouluttautumiseen. Työelämään integroitumista tulisi myös tukea kaikkien kohdalla vahvasti jo varhaisessa vaiheessa.

Tervola (2020) on tutkinut eroja työmarkkinoille integroitumisessa eri valintakanavia pitkin saapuneiden pakolaisten välillä. Hän vertaili turvapaikanhaun, pakolaiskiintiön sekä perheenyhdistämisen kautta saapuneita keskenään, ja vertaili myös sukupuolten välisiä eroja. Analyysi tehtiin lukuisista hallintorekistereistä kerätystä yksilötason pitkittäisaineistosta. Aineisto sisälsi tietoa vuosina 2001–2014 Suomeen muuttaneista työikäisistä pakolaisista, joiden työllisyyttä seurattiin kerran vuodessa aikavälillä 2003–2015. Tulokset osoittivat, että miesten keskuudessa perheenyhdistämisen kautta saapuneet integroituivat työmarkkinoille muita miehiä nopeammin. Tämä selitettiin sillä, että heidän puolisonsa ovat kerenneet jo asumaan Suomessa jon-

kin aikaa ja rakentamaan perheelle sosiaalisia suhteita, joista miehet hyötyvät hakeutuessaan töihin Suomessa. Jos tämä pitää paikkansa, se olisi yhteys vuorovaikutteisen kotoutumisen ja rakenteellisen kotoutumisen välillä.

Naisten keskuudessa Tervola (mt.) kuitenkin löysi yllättävän, aiemmista pohjoismaisista tutkimuksista poikkeavan tuloksen: perheenyhdistämisen kautta saapuneiden naisten työmarkkinoille integroituminen oli kiintiöpakolaisia ja turvapaikanhakijoita hitaampaa. Vertaamalla näiden naisten työllisyystilastoja tilastoihin vanhempainvapaiden käyttämisestä, tätä tulosta selitettiin sillä, että saavuttuaan perheenyhdistämisen kautta Suomeen, nämä pakolaisnaiset saavat lapsia ja siirtyvät työelämän sijasta hoitamaan vastasyntyneitä lapsiaan. Työllisyystilastoista voitiin varmistaa, että nämä naiset siirtyvät hiljalleen työelämään ja saavuttavat muiden naisten työllisyystason, mutta tässä kesti useita vuosia. Työelämään integroituminen ei kuitenkaan edisty ensimmäisinä maassaolovuosina lastenhoidon vuoksi.

Airila ja kollegat (2020) tutkivat kurdi- ja somalialaistaustaisten pakolaisten haasteita päästä työmarkkinoille Suomessa. Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, liittyvätkö koettu terveys, kantäväestöön yltävät sosiaaliset verkostot ja alle kouluikäiset lapset pakolaisten työllistymiseen. Tutkimus toteutettiin poikittaistutkimuksena analysoimalla dataa vuonna 2018 tehdyistä kasvokkaisista, strukturoiduista haastatteluilta.

Airilan ym. (mt.) osoittivat, että naispuolisessa somalialais- ja kurdiväestössä koettu terveys ja ystävyyssuhteet kantäväestöön olivat yhteydessä työllistymiseen. Alle kouluikäiset lapset perheessä oli myös jokseenkin yhteydessä työllistymiseen, mutta ei yhtä selkeästi. Merkittävää oli kuitenkin se, ettei näillä tekijöillä ollut mitään yhteyttä miesten työllistymiseen. Tutkijat luettelivat mahdollisiksi selityksiksi näille tuloksille kulttuurisidonnaiset sukupuoliroolit, miesten terveysongelmien aliraportoinnin, miesten vaikeudet hakea ja saada sosiaalista tukea sekä etnisen työllistämisen yleisyyden pakolaismiesten – erityisesti kurdimiesten – keskuudessa. Tutkijat kuitenkin korostavat, että poikittaistutkimuksena näiden tulosten perusteella ei voida pää-

tellä minkäänlaisten kausaalisuhteiden olemassaoloa. Tämän vuoksi on hankalaa esimerkiksi sanoa, johtiko heikko koettu terveys työttömyyteen vai työttömyys heikkoon koettuun terveyteen. Lisäksi tulokset perustuvat itse ilmoitettuun dataan, mikä saattaa tuottaa vinoumaa.

Airilan ym. (mt.) ehdottamat selitykset sukupuolien välillä heijastavat kotoutumisen kulttuurista ja vuorovaikutteista ulottuvuutta. Sukupuoliroolit heijastavat lähtömaan kulttuurin arvoja ja asenteita, joissa naisten ei välttämättä odoteta käyvän töissä. Miesten vaikeudet saada sosiaalista tukea puolestaan heijastavat sosiaalisten tukiverkoston ja läheisten ihmissuhteiden puutetta, mikä liittyy vuorovaikutteiseen ulottuvuuteen. Toisaalta tähänkin voi liittyä kulttuurinen ulottuvuus: sosiaalisia verkostoja voi löytyä, mutta niiltä ei välttämättä haeta apua arvoihin ja asenteisiin liittyvistä syistä.

Etninen työllistäminen on puolestaan monimutkaisempi asia. Heckmann (2005, s. 16) pitää tällaista ”etniseen alajärjestelmään” integroitumista vaihtoehtona yhteiskunnan ydininstituutioihin liittymiselle. Tästä voi kuitenkin muodostua ansa pakolaisen sosiaalisen liikkuvuuden kannalta. Pakolainen ei varsinaisesti integroidu vastaanottavan maan talousjärjestelmään, vaan pelkästään pieneen osaan siitä. Tulkitsisin etnisen työllistämisen olevan haasteellista rakenteellisen kotoutumisen lisäksi vuorovaikutukselliselle kotoutumiselle. Etnisissä alajärjestelmissä on vähemmän mahdollisuuksia kantaväestöön yltyvien suhteiden syntyiselle. Pakolainen kotoutuu vastaanottavassa maassa olevaan etniseen alaryhmään laajemman yhteiskunnan sijasta.

Näiden kolmen tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että pakolaisnaisten pääseminen työmarkkinainstituutioon on miehiä vaikeampaa ja hitaampaa. Kaikissa kolmessa tutkimuksessa lastenhoidon todettiin olevan yhteydessä työllistymisen viivästymiseen. Vaikka työllistymisessä on selkeästi kyse kotoutumisen rakenteellisesta ulottuvuudesta, tähän yhdistyy myös kulttuurinen kotoutuminen. Suomessa sekä miesten että naisten odotetaan käyvän töissä. Airila ym. (2020) nostavatkin sukupuoliroolit esiin pohtiessaan naisten matalampaa työssäkäyntiä. Sukupuoliroolit saattavat selittää myös Buskin ja Jauhiaisen (2022) tuloksia perheellisten miesten korkeammasta

työllisyydestä: lähtömaan sukupuoliroolit voivat velvoittaa naista jäämään kotiin hoitamaan lapsia, kun mies menee töihin ja elättää perhettä. Tässä näemme kulttuurisen kotoutumisen liittyvän rakenteelliseen kotoutumiseen: oman kulttuurin asenteet ja odotukset saattavat haitata aktiivista hakeutumista vastaanottavan maan instituutioihin. Heckmann (2005, s. 16) toteaaakin, että institutionaalisten asemien ottaminen edellyttää tiettyjen oppimis- ja sosiaalistumisprosessien tapahtumista kotoutujan puolella. Näiden lisäksi tutkijoiden antamissa selityksissä ja pohdinnoissa nousi esiin oletettu yhteys vuorovaikutuksellisen ja rakenteellisen kotoutumisen välillä siinä muodossa, että sosiaaliset verkostot voivat vaikuttaa työllistymiseen (Tervola, 2020).

5.2 Koulutus ja kielitaidot

Vaikka kouluttautuminen ja kielenosaaminen ovat kotoutumisen eri ulottuvuuksilla (rakenteellinen ja kulttuurinen), aineistossa ne nousivat esiin melko läheisinä aihealueina, minkä takia päätin ryhmitellä ne tässä yhteen. Carlsson (2019) käsittelee artikkelissaan suomalaista kotoutumiskoulutusta kaksikielisyyden näkökulmasta. Makrooni (2019) puolestaan huomasi pakolaistaustaisten opiskelijoiden opinpolkua tutkiessaan, kuinka yhtenä merkittävänä tekijänä ovat kielitaidot. Kumpikin nostaa esille pakolaisten koulutuksessa esiintyviä haasteita.

Makrooni (2019) haastatteli tutkimuksessaan maahanmuuttajaperheistä korkeakouluopintoihin lähteneitä opiskelijoita, joiden vanhemmilla ei ollut aiempaa korkeakoulututkintoa. Hänen tarkoituksenaan oli selvittää heidän kokemuksiansa ja näkemyksiä omasta opintopolustaan korkeakoulutukseen Suomessa ja sen varrella vaikuttaneita tekijöitä. Haastatteluiden perusteella Makrooni tunnisti kolme pääkategoriaa, jotka haastateltavien kokemusten perusteella edistivät korkeakoulutukseen pääsyä: 1) perheen arvot, 2) instituutioiden arvot ja 3) ihmis- ja ystävyysuhteet.

Perhearvoilla Makrooni (mt.) viittaa asenteisiin, ajatuksiin ja uskomuksiin, jotka yksilö perii vanhemmiltaan. Samassa yhteydessä hän käsittelee muita perhetaustan yleisiä kouluttautumiseen. Korkeakouluihin päässeitä maahanmuuttajia oli rohkaistu

ja motivoitu perheissään opintojen tärkeyden suhteen, ja kouluttautumista oli pidetty tärkeänä. Haastatellut olivat kertoneet tämän tuen ja perheessä vallinneiden koulutukseen liittyvien arvojen ja asenteiden, jotka liittyvät kulttuuriseen kotoutumiseen, olleen merkittävä tekijä korkeakoulutukseen pyrkimisessä, joka on osa rakenteellista kotoutumista.

Negatiiviseksi oli kuitenkin koettu Makroonin (mt.) haastatteluissa ”kielenvälittäjän” (engl. *language broker*) rooli, jossa oppilas oli joutunut toimimaan kääntäjänä vanhempiensa ja oppilaitoksen välillä. Vaikka haastateltavat olivat kokeneet vastuun ja auttamisen positiivisina asioina, he myös kokivat, etteivät olleet tämän vuoksi saaneet elää samanlaista lapsuutta kuin kantasuomalaisien perheiden lapset. Tämä vahvistaa kokemusta omasta erilaisuudesta, mikä voi vaikeuttaa identifioivaa kotoutumista. Kielenvälittäjän rooli myös osoittaa, kuinka vanhempien viivästynyt kulttuurinen kotoutuminen (kielitaidot) voi haitata lapsen kotoutumista. Tämä puolestaan liittyy Heckmannin (2005) käsitykseen kotoutumisesta useita sukupolvia kestäväksi prosessiksi. Kielenvälittäjän roolissa yhdistyvät kulttuurinen ja rakenteellinen kotoutuminen kielitaitojen ja koulumenestyksen kautta. Lisäksi siihen liittyy vuorovaikutuksellinen ulottuvuus perheen ja oppilaitoksen välisenä suhteena ja interaktiona.

Instituutioiden arvoissa Makrooni (mt.) huomasi opettajan rooli maahanmuuttajien koulumenestykselle ja korkeakoulutukseen pyrkimiselle olevan erittäin suuri. Oppilaitoksissa suurimmat haasteet nousivat kielitaidoista sekä kulttuurisista eroista. Etenkin kielitaitojen osaaminen saattoi vaikuttaa siihen, millaisiin opintoihin opettajat ohjasivat maahanmuuttajaperheistä tulevia nuoria. Opettajat ohjaavat heikommin suomea osaavia oppilaita valtaosin ammattiopintoihin, joissa kielitaitojen ei ajatella korostuvan yhtä paljon. Jos heikommin suomea osaavat oppilaat haluavat hakea korkeakouluun, opettajat ohjaavat heitä enimmäkseen sellaisiin oppiaineisiin, joissa kielitaidoilla on vähäisempi merkitys, kuten matematiikkaan tai fysiikkaan. Makrooni pohtii, että opettajat saattavat pelätä puutteellisten kielitaitojen aiheuttavan vaikeuksia korkeakouluissa, joissa käsiteltävät erittäin teoreettiset aiheet vaativat kielellistä ymmärtämistä.

Puutteelliset kielitaidot muodostuvat siis esteeksi korkeakoulutukseen hakeutumiselle. Toisin sanottuna jos pakolaisen kulttuurinen kotoutuminen ei ole tarpeeksi edistynyt, se voi haitata ydininstituutioihin pääsyä ja niissä menestymistä. Ulottuvuuksien lisäksi tämä on osoittaa, kuinka opettajat voivat tiedostetusti tai tiedostamattaan muodostua eräänlaisiksi korkeakoulutuksen portinvartijoiksi. Tätä on mielenkiintoista tarkastella kotoutumisen kaksisuuntaisuuden näkökulmasta. On toki ymmärrettävää ja kohtuullista odottaa, että tietyn tasoiseen koulutukseen osallistuvat ymmärtävät opetettavia aiheita. Tämän osalta kielitaitojen perusteella annetussa opinto-ohjauksessa ei ole mitään ongelmia. Toisaalta opettajien rooli näyttäytyy tutkimuksessa pakolaisia poiskäännyttävänä, systemaattisempänä ongelmana. Makroonin saamien tulosten perusteella voitaisiin kyseenalaistaa, kuinka hyvin oppilaitosten antamassa ohjauksessa toteutuu kotoutumisen kaksisuuntaisuus.

Viimeinen Makroonin (mt.) tunnistama kategoria oli ihmissuhteet, tarkemmin ottaen ystävyysuhteet. Ystävyysuhteet itsessään kuuluvat kotoutumisen vuorovaikutukselliseen ulottuvuuteen. Makrooni kertoo ystävillä olleen haastateltavien kertomuksissa positiivinen vaikutus kielitaitojen kehittymisen, koulumenestyksen ja työskentelyn kannalta. Näiden haastattelujen perusteella vuorovaikutuksellinen kotoutuminen vaikuttaa ystävyysuhteiden kautta kulttuuriseen ja rakenteelliseen kotoutumiseen. Jotkut haastateltavista kertoivat myös vaikeuksistaan saada kantasuomalaisia ystäviä, etenkin lukiossa. Tätä selitettiin mm. kurssiperustaisella järjestelmällä ja suomalaisten arvoilla ja käyttäytymisellä. Jotkut kokivat, ettei heidän kanssaan haluttu ystävyystä heidän maahanmuuttotaustansa takia. Vaikeudet ystävien löytämisessä kuvastavat vuorovaikutuksellisen kotoutumisen vaikeutta, ja haastateltavien antamat selitykset liittyvät rakenteellisiin ja kulttuurisiin tekijöihin.

Carlsson (2017) on tutkinut maahanmuuttajien kansainvälisesti poikkeuksellista tilannetta Suomessa: koska Suomi on virallisesti kaksikielinen maa, maahanmuuttajat joutuvat tekemään kieliopinnoissaan valinnan suomen ja ruotsin välillä. Carlsson antaa laadullista, kuvailevaa tietoa Suomessa toteutettavasta kotoutumispolitiikasta ja tutkii sen kautta mahdollisuuksia monikielisen kotouttamispolitiikan kehittämiseksi.

Carlsson (mt.) kuvailee ruotsin kielen asemaa Suomen kotouttamispolitiikassa ristiriitaisena. Vaikka molemmat kielet ovat lain mukaan tasa-arvoisia, käytännössä löytyy paljon eroavaisuuksia. Esimerkiksi valtaosa, noin 80 %, ruotsinkielisistä kotoutumiskoulutuksista on kolmannen sektorin toimijoiden järjestämiä, ei TE-palveluiden. Kotoutumislaissa ruotsia ja suomea kohdellaan yhdenvertaisina mutta erillisinä vaihtoehtoina: kaksikieliset ratkaisut eivät ole mahdollisia, vaan kotoutujan on valittava jompikumpi. Carlsson toteaa kotouttamispolitiikan joustamattoman yksikielisyyden olevan ristiriidassa joidenkin maahanmuuttajien arkielämän kanssa.

Heckmann (2005) nosti kulttuurisen kotoutumisen kohdalla maahanmuuttajien kaksikielisyyden vahvuudeksi, josta vastaanottava yhteiskunta hyötyy. Kaksikielisyydellä hän toki viittasi maahanmuuttajan äidinkieleen ja vastaanottavan maan kieleen. Carlsson kuitenkin kuvaa Suomessa olevan mahdollisuus vielä laajemmalle, monikieliselle kotoutumiselle: maahanmuuttajat voisivat oppia sekä suomea ja ruotsia oman äidinkieltensä lisäksi. Tällainen kotoutuminen voisi olla eduksi vastaanottavalle maalle, jos sen järjestämiseen löydettäisiin varoja.

Suomessa ei ole Carlssonin (mt.) mukaan mitään virallista toimijaa tai tahoa, joka olisi vastuussa tästä ns. kielivalinnasta tiedottamisesta tai sen varmistamisesta, että maahanmuuttajat ovat ymmärtäneet valinnan seuraukset. Hän nostaa esille, että tietoon perustuvan valinnan tekeminen kotoutumisen kielestä voi olla haastavaa henkilöille, jotka ovat vasta saapuneet Suomeen. Hänen mukaansa kaikkien kohdalla ei ole edes varmuutta, ovatko he tietoisia valitsemisen mahdollisuudesta. Vaikka he olisivatkin tietoisia, niin tämä valinta tehdään kansallisten ja kunnallisten rakenteiden ohjaamana. Heckmannin (mt.) termein sanottuna, opiskeltavan kielen valinnan osalta kulttuurinen kotoutuminen on pitkälti rakenteellisen kotoutumisen tavoitteiden ja vaatimusten ohjaamaa.

Carlsson (mt.) esittelee useita syitä, miksi maahanmuuttajat saattaisivat haluta opiskella ruotsin kieltä suomen sijasta. Ruotsi kuuluu ensinnäkin indoeurooppalaiseen kieliperheeseen, toisin kuin suomi. Englannin kaltaisten indoeurooppalaisten kielten puhujille ruotsin kielen opetteleminen voi olla Carlssonin mukaan nopeampi

keino paikalliseen kotoutumiseen. Ruotsin kielen valitseminen jättää yhä auki mahdollisuuden oppia suomea tulevaisuudessa elämällä suomenkielisessä ympäristössä. Tämän lisäksi ruotsinkielisille alueille, kuten Pohjanmaalle, sijoitetut pakolaiset saattavat haluta opetella ruotsia, koska paikallisyhteisö käyttää sitä. Ruotsin opiskelu suomen sijasta voisi helpottaa ja nopeuttaa paikallisyhteisöön kotoutumista näillä alueilla.

Toisaalta suomen kielen valitseminen voi olla Carlssonin mukaan hyödyllisempää, jos maahanmuuttaja aikoo myöhemmin muuttaa suomenkieliselle alueelle. Tämä voi kuitenkin haitata integroitumista senhetkiseen ruotsinkieliseen paikkakuntaan. Suomen kielen valitseminen olisi kuitenkin hyödyllistä siitä näkökulmasta, että se on ylivoimaisesti eniten puhuttu kieli Suomessa. Suomen oppiminen voisi Carlssonin mukaan avata paljon enemmän mahdollisuuksia liikkuvuuden ja työllistymisen kannalta, mikä osoittaa yhteyden kulttuurisen ja rakenteellisen kotoutumisen välillä.

Yhtenä Suomen kansalaisuuden saamisen edellytyksenä on suomen tai ruotsin kielen taitojen osoittaminen. Koska suomi ja ruotsi ovat lainsäädännössä yhdenvertaisia, jotkut maahanmuuttajat osoittavat Carlssonin mukaan tämän kielenosaamisen ruotsiksi, koska he kokevat ruotsin oppimisen helpommaksi kuin suomen. Tämä on heille nopeampi väylä kansalaisuuden myöntämiselle. Kansalaisuuden kielitaitoedellytys on suora yhteys kulttuurisen ja rakenteellisen kotoutumisen välillä. Kansalaisuus on yksi Heckmannin (2005) määrittelemistä ydininstituutioista, eikä siihen pääse Suomessa osoittamatta tyydyttäviä kielitaitoja. Kulttuurisen kotoutumisen on siis kielitaitojen osalta täytynyt edetä tarpeeksi pitkälle, jotta rakenteellinen kotoutuminen voi edetä kansalaisuuden myöntämisellä.

5.3 Osallisuus, yhteenkuuluvuus ja syrjintä

Aineiston viimeiset kolme artikkelia käsittelivät teemoja, jotka liittyvät suorasti ja epäsuorasti osallisuuteen ja inklusioon. Pienimäki (2021) tutki valokuvaustyöpajoja, jotka pyrkivät kasvattamaan maahanmuuttajanuorten osallisuutta. Näissä pa-

joissa tyypillisesti yksinäiset nuoret pääsivät myös tapaamaan muita vertaisiaan. Toivanen (2014) puolestaan tutki nuorten kurdien kokemuksia kansallisesta yhteenkuuluvuuden tunteesta. Hän tutki tätä rasmin ja rodullistamisen näkökulmasta, nostaan esiin nuorten omia käsityksiä siitä, mitä tarkoittaa olla ”suomalainen”. Lopuksi Hiihola ja Vähä-Savo (2022) tarkastelivat pakolaisten kiintymyssuhteen muodostumista uuteen asuinpaikkaan. Näissä artikkeleissa nousi vahvasti esiin identifioiva kotoutuminen, mutta myös vuorovaikutuksellinen ja rakenteellinen ulottuvuus ovat esillä.

Pienimäki (2021) on tutkinut osallistavaa valokuvausta nuorten pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden sosiaalisen inklusion keinona. Hän kertoo pakolaisnuorilla olevan vaikeuksia muodostaa ystävyysuhteita kantaväestön nuoriin. Yksinäisyys on hänen mukaansa yleistä pakolaisten keskuudessa, mutta erityisesti ilman vanhempiaan saapuneiden nuorten keskuudessa. Sosiaalinen inklusio ja vastaavasti eksklusio yhdistetään Pienimäen mukaan yleensä työttömyyden, tulojen, asumisen ja koulutuksen kaltaisiin asioihin, jotka ovat osa kotoutumisen rakenteellista ulottuvuutta. Hän kuitenkin tutkii sosiaalista inklusiota epämuodollisena, ihmistenvälisenä tunteena hyväksytyksi tulemisesta, joka liittyy sekä vuorovaikutukselliseen että identifioivaan kotoutumiseen.

Osallistavalla valokuvauksella Pienimäki (mt.) viittaa projekteihin, joissa osallistajat dokumentoivat omaa elämäänsä ja/tai ympäristöään, reflektoiden identiteettejään ja/tai yhteisöjään ja keskustelemalla otetuista kuvista. Usein nämä projektit päättyvät julkiseen esillepanoon, joka voi olla esimerkiksi kirjan tai näyttelyn kaltainen luova tuote. Pienimäki käyttää osallistavaa valokuvausta sateenvarjoterminä, joka kattaa useita erilaisia toteutusmuotoja, jotka vastaavat edellä annettua kuvausta. Osallistava valokuvaus sisältää Pienimäen mukaan implisiittisesti ajatuksen siitä, että oman äänen ja mielipiteen esille tulo on keskeistä sosiaaliselle inklusiolle.

Osallistavaan valokuvaukseen liittyy selkeä poliittisen aktiivisuuden elementti pakolaisnuorten äänen esille tuomisessa. Heckmann (2005) määritteli yhdeksi yhteiskunnan ydininstituutioista kansalaisuuden, sillä sen kautta yksilö pääsee osaksi po-

liittistä yhteisöä. Osallistava valokuvaus kuitenkin vaikuttaisi olevan poliittisen vaikuttamisen keino, joka ohittaa kansalaisuusinstituution kokonaan. Heckmann kuitenkin pitää poliittista osallistumista itsessään myös kotoutumisena. Osallistava valokuvaus on keino aktivoida pakolaistaustaisia nuoria poliittiseen vaikuttamiseen, mikä on rakenteellista kotoutumista.

Pakolaisnuoret pääsivät myös tutustumaan vertaisiinsa osallistavan valokuvauksen työpajoissa, mahdollistaen uusien ystävyysuhteiden syntymisen. Yleisen hyvinvoinnin edistämisen lisäksi tämä on vuorovaikutuksellista kotoutumista. Toisaalta he tutustuvat työpajoissa toisiin pakolaistaustaisiin, eli uudet suhteet eivät ylittäisi kantaväestöön asti. Siitä huolimatta tätä voidaan pitää positiivisena kehityksenä uuteen ympäristöön sopeutumisen kannalta. Osallistavaa valokuvausta näyttäisi siis olevan keino edistää sekä rakenteellista että vuorovaikutuksellista kotoutumista.

Toivanen (2014) on tutkinut nuorten kurdien käsityksiä heidän kokemasta rodullistavasta kategorisoinnista Suomessa. Toivanen haastatteli alaikäisinä Suomeen saapuneita yli kymmenen vuotta maassa asuneita kurdeja. Hänen tutkimuksensa käsittelee rodullistamista ja maahanmuuttajia koskevia rodullistavia kategorisointeja. Tämän kautta hän käsittelee kurdinuorten tuntemuksia kansallisesta kuulumisesta. Subjektiivinen yhteenkuuluvuuden tunne on osa identifioivaa kotoutumista.

Kansallisen kuulumisen sisälsi nuorten kurdien kertomuksissa rodullistetun ulottuvuuden, jossa "suomalaisuus" yhdistettiin vaaleaan ihon- ja hiustenväriin, jolloin "suomalaisuus" vastasi "valkoisuutta". "Suomalaisuuteen" samastuminen muodostui tällöin rajalliseksi vaihtoehdoksi haastatelluille kurdeille pääosin heidän fyysisen ulkonäkönsä vuoksi. Toivanen perustelee, että Suomen kontekstissa kategoriat "maahanmuuttaja" ja "ulkomaalainen" ovat saaneet rodullistuneita merkityksiä. Esimerkiksi "maahanmuuttaja" ei ole pelkästään rakentunut "suomalaisuudesta" erilliseksi kategoriaksi, vaan sen vastaiseksi.

Toivasen haastattelemat kurdit eivät kuitenkaan määritelleet itseään maahanmuuttajiksi, koska he olivat kasvaneet Suomessa, puhuivat suomea ja joillakin oli

myös Suomen kansalaisuus. Heidät kuitenkin asetettiin tähän ”toiseuden” kategoriaan julkisissa tiloissa tapahtuneissa kohtaamisissa. Samalla tavoin ”ulkomaalaisen” kategoria vaikuttaa sisältävän negatiivisia merkityksiä, vaikkakin se oli saanut haastateltavien keskuudessa myös uusia positiivisia merkityksiä, kuten puheliaisuus, avoimuus ja rohkeus.

Identifioivan kotoutumisen kannalta kurdinuorten vastaukset ovat mielenkiintoisia. Rasismin ja rodullistamisen vuoksi he eivät kokeneet itseään suomalaisiksi, tai eivät ainakaan olevansa yhtä suomalaisia kuin ns. kantasuomalaiset. Heidän kohtamansa syrjintä sai heidät kokemaan, että heidät ikään kuin suljettiin suomalaisuuden ulkopuolelle. Kuten luvussa 3 selvitin, kotoutuminen on kaksisuuntainen prosessi, jossa myös vastaanottavan yhteiskunnan on muututtava (Saukkonen, 2020; Siirto & Hammar, 2016). Yhteenkuuluvuuden tunteen kehittymistä voi ratkaisevasti haitata kantaväestön vihamieliset ja ulossulkevat asenteet sekä käytös, josta myös Saukkonen (mt., s. 240–242) on huolissaan. Toivasen kurdinuorten kokemuksia käsittelevä tutkimus osoittaa konkreettisesti, kuinka rasismi ja syrjintä voivat haitata identifioivaa kotoutumista.

Hiitola ja Vähä-Savo (2022) tutkivat pakolaisten kiinnittymistä uuteen asuinympäristöön ja heidän tapojaan rakentaa suhteita ihmisiin ja paikkoihin. Kiinnittymisen tarkastelussa he käyttivät paikkakiinnittymisen (engl. *place attachment*) käsitettä. Paikkakiinnittymisellä he viittaavat sekä yksilön kiinnittymiseen asumisen ja työllisyyden kaltaisten taloudellis-sosiaalisten suhteiden merkityksessä sekä kiinnittymiseen subjektiivisena, emotionaalisena tunnesiteenä elinympäristöön. Paikkakiinnittymisessä yhdistyvät siis pakolaisten kohdalla rakenteellinen ja identifioiva kotoutuminen. Tutkimus toteutettiin monipaikkaisena etnografiana nimeltä mainitsemattomassa syrjäisessä pikkukunnassa havainnoimalla ja haastatteleamalla kuntaan sijoitettuja afganistanilaisia pakolaisia.

Hiitola ja Vähä-Savo huomasivat pakolaisten jakautuvan kolmeen ryhmään asuinympäristöön kiinnittymisen suhteen: helposti kiinnittyviin, vaikeasti kiinnitty-

viin ja "sovittimien" (*adapter*) avulla kiinnittyviin. Tällä kolmannella ryhmällä viitattiin pakolaisiin, joilla oli vaikeuksia kiinnittyä uuteen ympäristöönsä, mutta joiden kiinnittyminen parani sen jälkeen, kun heidän elämäänsä tuli jokin sovitin, joka auttoi heitä kytkeytymään asuinpaikkaan. Tutkimuksessa nämä sovittimet olivat toisia ihmisiä – kantasuomalaisia sekä ulkomaalaistaustaisia – jotka auttoivat pakolaisia käytännön asioissa, mikä puolestaan edisti heidän kiinnittymistensä. Sovittimet ovat itessään osa pakolaisten vuorovaikutuksellista kotoutumista, laajentaen pakolaisten sosiaalisia verkostoja, mutta paikkakiinnittymisen edistämisen kautta ne ovat yhteydessä myös identifioivaan ja rakenteelliseen kotoutumiseen.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Aineisto antoi monipuolisen kuvan kotoutumisen haasteista ja kuinka ne liittyvät kotoutumisen eri ulottuvuuksiin. Kotoutumiseen liittyvistä haasteista esiin nousivat työllistyminen, kouluttautuminen, kielenosaaminen, sosiaalisten verkostojen muodostuminen, poliittinen osallistuminen ja yhteenkuuluvuuden tunteen kehittyminen. Analyysi paljasti lähes kaikkien haasteiden kohdalla nousevan esiintyvän lukuisia yhteyksiä kotoutumisen eri ulottuvuuksiin.

Työllistyminen ja siihen liittyvät vaikeudet ovat luonnollisesti osa rakenteellista kotoutumista. Buskin ja Jauhiaisen (2022), Tervolan (2020) ja Airilan ym. (2020) tutkimuksista kuitenkin osoittivat työllistymisessä olevan vahva sukupuolittunut piirre, jonka tutkijat olettivat liittyvän lähtömaiden arvoihin ja asenteisiin ja täten kulttuuriseen kotoutumiseen. Myös sosiaalisten verkostojen vaikutukset työllistymiseen nousivat esille, yhdistäen työllistymiseen myös vuorovaikutuksellisen ulottuvuuden.

Kouluttautuminen ja koulujärjestelmässä menestyminen kuuluvat rakenteelliseen kotoutumiseen, mutta Makroonin (2019) artikkeli osoitti korkeakoulutukseen haakeutumisen yhdistyvän moniin muihin ulottuvuuksiin. Perheiden myönteinen suhtautuminen kouluttautumiseen ja heiltä saatu tuki olivat merkittävässä roolissa, osoittaen kulttuurisen kotoutumisen merkityksen kouluttautumiselle. Myös pakolaisten kielitaidoilla oli merkitystä sen suhteen, ohjattiinko oppilaita korkeakouluihin, joka on toinen väylä, jolla kulttuurinen ulottuvuus yhdistyy akateemiseen menestykseen. Viimeiseksi Makrooni havaitsi kantaväestöön yltävillä ystävyysuhteilla olevan

myönteinen vaikutus korkeakouluun hakemiselle, mikä yhdistää vuorovaikutuksellisen kotoutumisen kouluttautumiseen. Carlssonin (2017) artikkelissa puolestaan näkyy kielitaitojen ja -opintojen yhteydet rakenteellisiin ja vuorovaikutuksellisiin ulottuvuuksiin.

Osallisuus ja yhteenkuuluvuus liittyvät kotoutumisen vuorovaikutukselliseen sekä identifioivaan kotoutumiseen. Pienimäen (2021) tutkimus näytti, kuinka osallistava valokuvaus voisi olla menetelmä sekä vuorovaikutuksellisen että rakenteellisen kotoutumisen edistämiseen. Hänen artikkelissaan nousivat esiin poliittisen osallistumisen ja yksinäisyyden teemat. Toivanen (2014) taas näytti, kuinka rasismi ja rodullistaminen rajaavat ulkomaalaistaustaisia suomalaisuuden ulkopuolelle, vaikeuttaen identifioivaa kotoutumista. Hiitolan ja Vähä-Savon (2022) artikkelissa puolestaan käsiteltiin uuteen asuinympäristöön kiinnittymistä. Siinä yhdistyivät rakenteellinen ja identifioiva kotoutuminen, mutta uuteen asuinpaikkaan kiinnittymistä auttavien henkilöiden kautta siihen kiinnittyi myös vuorovaikutuksellinen ulottuvuus.

Pakolaisuuden haasteita tarkastellessa nousee vahvasti esiin niiden kietoutuminen toisiinsa, mikä heijastuu myös kotoutumisen ulottuvuuksia tarkastellessa. Vaikka jonkin haasteen voitaisiin sanoa kuuluvan ensisijaisesti yhdelle tietylle ulottuvuudelle, hyvin usein toiset ulottuvuudet ovat myös yhteydessä siihen. Vaikka aineistossa käsiteltyjen kotoutumisen haasteiden määrä on suhteellisen rajallinen verrattuna kotoutumisen kaikkien eri osa-alueiden laajaan kirjoon, se paljastaa konkreettisesti, kuinka paljon ja kuinka tiiviitä yhteyksiä haasteiden ja kotoutumisen väliltä löytyy. Kotoutumista ei siis voida pelkistää tai yksinkertaistaa vain yhteen prosessiin. Se on monien jatkuvassa vuorovaikutuksessa olevien prosessien kokonaisuus.

Aineisto rajallisuus tulee ottaa huomioon, sillä se vaikuttaa kotoutumisesta saatavan kuvaan laajuuteen. Tähän tutkielmaan valikoitui vain kourallinen pakolaisten kohtaamista moninaisista haasteista. Perusteellisemmalla ja laajemmalla tiedonhaulla voitaisiin saada kattavampi kuvaus kotoutumisesta tehdystä tutkimuksesta. Useampia ja monipuolisempia tietokantoja käyttämällä olisi voinut löytyä enemmän artik-

keleita. Hakulauseen osalta keräsin aineistoa yleisellä tasolla kotoutumisesta. Jos olisin etsinyt aineistoa erityisesti esim. kielitaidoista, työelämästä tai sosiaalisista verkostoista olisin voinut saada enemmän tuloksia juuri niihin liittyen. Tarkemmilla rajauksilla voidaan saada spesifimpää tietoa tietyistä kotoutumisen osa-alueista. Tällöin esteeksi saattaa kuitenkin muodostua saatavilla olevan kirjallisuuden rajallinen määrä, varsinkin kotoutumisen näkökulmasta. Tietyistä osa-alueista voi myös olla saatavilla enemmän kirjallisuutta kuin toisista, etenkin kun julkinen keskustelu ja poliittiset intressit keskittyvät pakolaisten työllistymiseen. Aineiston koosta huolimatta tutkielmani osoittaa, että kotoutumiseen liittyvät haasteet ovat moniulotteisia ja toisistaan riippuvaisia.

Turvapaikanhakijoiden ja muiden ei-pakolaisten rajaaminen tutkielmani ulkopuolelle saattoi myös vaikuttaa aineiston valikoitumiseen. Yhtäältä tämä tiukka rajaustoimi antoi arvokasta tietoa koskien erityisesti tätä maahanmuuttajaryhmää. Toisaalta voitaisiin argumentoida, että pakolaisten tilanne on tietyiltä osin rinnastettavissa muiden maahanmuuttajaryhmien tilanteisiin. Jos tiedonhaun muodostamisessa hyödynnettäisiin enemmän muita muuttajia koskevaa tutkimusta, voitaisiin tälläkin tavalla laajentaa pakolaisista erillisenä ryhmän saatavaa aineistoa. Tässä on kuitenkin vaarana, että tietyn ryhmän erikoisolosuhteet ja erityispiirteet katoavat. Eri ryhmillä on erilaisia oikeudellisia ja sosiaalisia asemia. Yhdeltä ryhmältä saatavia tuloksia ei välttämättä voida käyttää toisen ryhmän kuvaamiseen.

Nostan vielä kerran esiin kotoutumisen kaksisuuntaisuuden, sillä se nousi muutamana kerran esiin analyysissä. Kuten Heckmann (2005) toteaa, vastaanottavalla yhteiskunnalla on paljon enemmän valtaa pakolaisten kotoutumisprosessissa kuin kotoutujalla itsellään. Syrjintä, ennakkoluulot ja tuen puute voivat merkittävästi haitata kotoutumista. Vallan epätasapainosta johtuen voitaisiin väittää, että kotoutumisen on mahdollista onnistua vain silloin, kun vastaanottava yhteiskunta antaa muuttajien kotoutua siihen. Saukkonen (2020, s. 241) kirjoittaa, että vaikka maahanmuuttajien

kotoutumisessa on monia ongelmia, niin erityisen pahalta näyttää kantaväestön sopeutuminen uusiin tulijoihin. Tämä aihepiiri nousee aineistossakin esiin, erityisesti Toivasen (2014) artikkelissa.

Sosiaalityöllä on erinomainen asema toteuttaa kaksisuuntaista kotoutumista. Tämä kuitenkin vaatii asiantuntijoilta ja ammattilaisilta löytyvän on tietoa kotoutumisesta. Tämän kannalta onkin tärkeää, että sosiaalityössä tunnistetaan pakolaisten kohtaamien haasteiden moniulotteisuus. Ongelmat yhdellä osa-alueella heijastuvat toisiin, mikä tulisi huomioida palveluiden suunnittelussa, järjestämisessä sekä käytännössä. Ammattilaisilla voi myös olla yksilötasolla yllättävänkin suuri vaikutus pakolaisten kotoutumiseen, kuten esimerkiksi Makroonin (2019) tutkimuksessa ilmeni opettajien kohdalla. Sosiaalialan ammattilaisten olisikin hyvä pakolais- ja maahanmuuttotaustaisten kohdalla jatkuvasti reflektoida omaa työskentelyään kotoutumisen edistämisen näkökulmasta. Ja koska kotoutuminen on moniulotteinen prosessi, se vaatii työntekijältä myös moniulotteisen näkökulman omaksumista asiakkaiden tilanteita käsitellessä.

LÄHTEET

- Berry, J. W. (1997). Immigration, Acculturation, and Adaptation. *Applied Psychology*, 46(1), 5–34. <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.1997.tb01087.x>
- Gothóni, R., & Siirto, U. (2016). Johdanto: Pakolaisuus muuttuvassa maailmassa. Teoksessa R. Gothóni & U. Siirto (toim.), *Pakolaisuudesta kotiin* (s. 9–18). Gaudeamus.
- Heckmann, F. (2005). *Integration and integration policies: IMISCOE network feasibility study*. European Forum for Migration Studies. <https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/19295>
- Heikkilä, E. & Lyytinen, E. (2019). Irakilaistaustaisten pakolaisten työelämään interaktion ajallisuus. Teoksessa E. Lyytinen (toim.), *Turvapaikanhaku ja pakolaisuus Suomessa* (s. 321–344). Siirtolaisuusinstituutti.
- International Federation of Social Workers. (2014). *Global Definition of Social Work*. <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>
- Karinen, R. (2020). Kotouttamisen vaikuttavuuden arviointi. Teoksessa P. Saukkonen, *Suomi omaksi kodiksi: Kotouttamispolitiikka ja sen kehittämismahdollisuudet* (s. 214–218). Gaudeamus.
- Laki kotoutumisen edistämisestä (30.12.2010/1386). <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101386>
- Lyytinen, E. (2019). Johdanto. Teoksessa E. Lyytinen (toim.), *Turvapaikanhaku ja pakolaisuus Suomessa* (s. 15–22). Siirtolaisuusinstituutti.
- Maahanmuuttovirasto. (17.5.2016). *Humanitaarista suojelua ei myönnetä enää, uudet maalinjaukset Afganistanista, Irakista ja Somaliasta*. Maahanmuuttovirasto. <https://migri.fi/-/humanitaarista-suojelua-ei-myonneta-ena-uudet-maalinjaukset-afganistanista-irakista-ja-somaliasta>
- Nieminen, T., Sutela, H., & Hannula, U. (toim.). (2015). *Ulkomaalaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi Suomessa 2014*. Tilastokeskus.
- Pakolaisten oikeusasemaa koskeva yleissopimus (77/1968). https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1968/19680077/19680077_2

- Pohjola, A. (2016). Sosiaalityön vastuu heikompaan asemaan joutuneista. Teoksessa M. Törrönen, K. Hänninen, P. Jouttimäki, T. Lehto-Lundén, P. Salovaara, & M. Veistilä (toim.), *Vastavuoroinen sosiaalityö* (s. 87–96). Gaudeamus.
- Saukkonen, P. (2020). *Suomi omaksi kodiksi: Kotouttamispolitiikka ja sen kehittämismahdollisuudet*. Gaudeamus.
- Siirto, U., & Hammar, S. (2016). Kotouttava työ pakolaisina Suomeen muuttaneiden parissa. Teoksessa R. Gothóni & U. Siirto (toim.), *Pakolaisuudesta kotiin* (s. 189–207). Gaudeamus.
- Sisäministeriö. (19.1.2023). *Ukrainalaiset ovat tulevaisuudessakin merkittävä maahanmuuttajaryhmä*. Sisäministeriö. <https://intermin.fi/-/ukrainalaiset-ovat-tulevaisuudessakin-merkittava-maahanmuuttajaryhma>
- Tarvainen, L. (2016). Pakolaispolitiikka ja lainsäädäntö pääpiirteittäin – näkökulmana haavoittuvuus. Teoksessa R. Gothóni & U. Siirto (toim.), *Pakolaisuudesta kotiin* (s. 59–73). Gaudeamus.
- Tilastokeskus. (2021). *Maahanmuuttajat ja kotoutuminen*. Tilastokeskus. <https://www.tilastokeskus.fi/tup/maahanmuutto/index.html>
- Tuomola, P. (2016). Pakolaisten terveysriskit. Teoksessa R. Gothóni & U. Siirto (Toim.), *Pakolaisuudesta kotiin* (ss. 139–154). Gaudeamus.
- Turtiainen, K., Kokkonen, T. & Viitasalo, K. (2018). Aktiivisen kansalaisuuden mahdollisuudet kotouttamistyön ulkoisten ehtojen ja maahanmuuttajien tarpeiden ristipaineessa. *Janus: Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti*, 26(4), 343–360. <https://doi.org/10.30668/janus.76453>
- Ulkomaalaislaki (30.4.2004/301). <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040301>
- Välimäki, M. (2019). Kylmän sodan ajasta eurooppalaiseen päätöksentekoon: Kansainvälistä suojelua hakevia ihmisiä koskeva politiikka ja lainsäädäntö 1973–2015. Teoksessa E. Lyytinen (toim.), *Turvapaikanhaku ja pakolaisuus Suomessa* (s. 39–63). Siirtolaisuusinstituutti.

Välimäki, M. (2018). Kielteinen maakuvatyö – maahanmuuton "vetovoimatekijöiden" vähentäminen. *Monipuolista Suomi-kuvaa eilen ja tänään*, 18(3). <https://journal.fi/ennenjanyt/article/view/108883>

AINEISTO

Airila, A., Väänänen, A., Toivanen, M., Koskinen, A., Skogberg, N. & Castaneda, A. (2020). Are Self-rated Health, Native Finnish Friends and Having Children under School Age Associated with Employment? Kurdish and Somali migrants in Finland. *Finnish Yearbook of Population Research*, 55, 25–44. <https://doi.org/10.23979/fypr.95472>

Busk, H. & Jauhiainen, S. (2022). The Careers of Immigrants in Finland: Empirical Evidence for Genders and Year of Immigration. *Journal of International Migration and Integration*, 23(4), 2009–2030. <https://doi.org/10.1007/s12134-021-00924-z>

Carlsson, N. (2017). *Navigating Two Languages – Immigrant Integration Policies in Bilingual Finland*, 16(2), 41–66. <https://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2017/Carlsson.pdf>

Hiitola, J. & Vähä-Savo, V. (2022). Reassembling attachments: Place and well-being among Afghan refugees in a small rural town. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 48(15), 3602–3618. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2021.1905507>

Makrooni, G. (2019). Being a First-Generation Migrant Family Student in Finland: Perceptions and experiences of the Educational Journey to Higher Education. *Journal of Ethnic and Cultural Studies*, 6(3), 157–170. <https://doi.org/10.29333/ejecs/293>

Pienimäki, M. (2021). Participatory photography supporting the social inclusion of migrant youth. *Journal of Youth Studies*, 24(9), 1179–1198. <https://doi.org/10.1080/13676261.2020.1814227>

- Tervola, J. (2020). Different selection processes, different outcomes? Comparing labor market integration of asylum refugees, resettled refugees and their reunited family members in Finland. *Comparative Migration Studies*, 8(28). <https://doi.org/10.1186/s40878-020-00183-4>
- Toivanen, M. (2014). The Visual Lexica of (National) Belonging and Nonbelonging in the Accounts of Young Kurds in Finland. *Nordic Journal of Migration Research*, 4(4), 192–200. <https://doi.org/10.2478/njmr-2014-0027>

